

Галина Немченко

**Жіночі образи в прозі Дніпрової Чайки
(відгомін етнографічно-побутової традиції)**

Відома українська письменниця XIX – початку XX ст. Дніпрова Чайка, або Людмила Олексіївна Василевська-Березіна (1861-1927) у своєму доробку приділяла значну увагу змалюванню картин народного життя, виведенню постатей типових представників різних суспільних прошарків. У цій царині вона нерідко зверталась до побутово-етнографічної традиції, що походила від давньої української літератури і народної творчості.

Риси цієї традиції широко були представлені в письменстві XIX ст. – зокрема у доробку Ганни Барвінок, Марка Вовчка, Івана Карпенка-Карого (Тобілевича), Григорія Квітки-Основ'яненка, Стефана Ковалева, Марка Кропивницького, Пантелеймона Куліша, Данила Мордовця, Івана Нечуя-Левицького, Анатолія Свидницького, Михайла Старицького, Олекси Стороженка тощо. У 30-40-х р.р. XIX століття виник жанровий різновид етнографічно-побутової драми, характерні особливості якого визначаються прерогативою фольклорно-етнографічного матеріалу в сюжетно-композиційній структурі п'єс. Це такі драми, як “Чорноморський побит” (1836) Я.Кухаренка, “Любка, або Сватання в с.Рихмах” (30-і рр.) П.Котлярова, “Купала на Івана” С.Шерепері (С.Писаревського), “Чари” (1837) К.Тополі (Тополинського), “Быт Малороссии в первую половину ХУІІІ ст.” Р.Андрієвича. П'єси в основній своїй кількості, так як і твори “Знахарка”, “Вольтер'янець”, “Вона його любила” Дніпрової Чайки, присвячені зображенню щоденного життя, праці, побуту селянства. Особливо ж майстерно живописує авторка жіночі типи.

Найбільш близьким за художньою реалізацією теми до п'єси “Чари” К.Тополі є оповідання Дніпрової Чайки “Знахарка” (1884). Сюжетні лінії обох творів розвиваються на тлі широкого побутового і етнографічного матеріалу. Народна пісня “Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці” визначила тему, конфлікт, композиційні особливості, дала ім'я одному з персонажів п'єси “Чари”. Ця структурна єдність розбудована на основі життєвих вражень. Як говорить сам автор у передмові: “В сей пьесе под названием “Чары” представлены мною частию очевидные были, частию рассказы преданий народных” [2, с.178]. Побутові факти лягли і в основу фабули “Знахарки”, де наслідуються традиційні форми оповіді.

Певну типологічну спорідненість мають і постаті баби Терещихи (“Знахарка” Дніпрової Чайки) та Явдохи Зміїхи (“Чари” К.Тополі). Якщо в “Знахарці” превалюють реалістичні прийоми зображення дійсності, то в “Чарах” сильно відчутне романтичне начало. Так, основним засобом характеристики Зміїхи є не тільки побутовий матеріал, а й фантастичний (вона то займається знахарством, то перебуває серед відьом та чортів на Лисій горі).

В оповіданні “Знахарка” виявляються драматичні ознаки (цікаві комедійні ситуації, діалогічна та монологічна організація твору). Спільним недоліком і оповідання Дніпрової Чайки, і драми К.Тополі є розтягнутість композиції, перевантаження етнографічно-побутовим матеріалом. Проте незважаючи на ці вади, обидва твори мають пізнавальне значення, розкривають у художній формі національні особливості українців, їх особливу вдачу.

Колоритності постаті баби Терещихи в оповіданні “Знахарка” Дніпрової Чайки додають різноманітні замовляння, якими послуговується жінка. Однак не всі односельчани поважають героїню. Одні боялися цієї ворожки, інші сумнівалися в її надзвичайних здібностях. Заможний чоловік Степан Хоменко називає її “брехливою бабою”, “бісовою бабою”, “старою гавою”, “бісовою відьмою”. Саме йому Терещиха намагалася висватати дружину. Однак бабині прагнення були марними. Ніякі ворожіння не змогли вплинути на Степана. Врешті-решт баба була висміяна привселюдно. Проте після Хоменкової смерті Терещиха хвалилася, що саме вона наслала хворощі на чоловіка за ту образу, якої зазнала від нього.

В оповіданні “Хрестонос” (1886) введено епізодичну постать “розпутньої жінки” – дружини головного героя Гаврила, котрий проходить довготривалий шлях морального воскресіння й оздоровлення через виконання громадсько-корисної роботи.

Доля жінки-солдатки простежується письменницею в оповіданні “Чудний” (1896). Героїня твору Мотря за відсутності чоловіка народила позашлюбне дитя, а відтак стає об’єктом особливої уваги з боку односельців: як учинить з нею Карпо? Чи каратиме? Чи пробачить зраду? Як ставитиметься до байстряти?

Картину похорону Вівді (позашлюбної Мотриної дитини) авторка змальовує детально, в дусі побутово-етнографічної традиції.

Інтелігентна героїня-оповідачка постає в оповіданні “Вольтер’янець” (1896). Це чуйна й шляхетна, спостережлива й розважлива жінка.

Зовсім інший тип “народолюбної” героїні опосередковано окреслено в оповіданні “Уночі” (1896-1909) через сприйняття сина – панича Степана: “Це тільки мама, не знаю нащо, антимонію з ними (селянами – Г.Н.) розводить: бабляється з їхніми слабими, жалує отих слинявих бабів та сопливих дітей, і нащо вони їй придалися? [...] Самій аж з душі верне, – добре знаю, що гидує, ненавидить, а туди ж, мовляв, ”я філантропка”!.. Ох, швидше б мені маєток у руки: я їм покажу таку філантропію!!” [1, с.95].

В оповіданні Дніпрової Чайки “Тень несозданных созданий” (1898) створено типи жінок-просвітянок Марії Дмитрівни та Антоніни Павлівни. Перша з героїнь “чимало горя зазнала й дівкою, й замужем, і удовою, в стінах і поза стінами школи, в якій працює вже 20-ий рік, але ніякі пригоди не викурили й досі у неї тієї невтомної веселості, тієї невмирущої чулості, яка була замолоду” [1, с.44]. До неї линуло молоде товариство, проводячи час за читанням та обговоренням книг.

Антоніна Павлівна мала чудовий голос, але свій талант не реалізувала,

тож звертається до молоді з закликком «перетоптувати свої стежки, хоча й би через каміння, колючки, болота» [1, с.61].

В основу сюжету оповідання Дніпрової Чайки “Чи сквиталася?” (1899) лягла драматична подія: пані Леговська втрачає єдиного сина – п’ятирічного Віктора. Він народився кволим, довго лікувався, але це не дало полегшення. Тож пані звелася на воскову свічку. Нещасна мати з усіх сил намагалася зберегти те єдине, що зв’язувало її з чоловіком-небіжчиком.

Вустами наймичок авторка характеризує стан поміщиці: “...Пані так журилася, що не дай боже нікому хрещеному: тужить, тужить та без словечка, без сльозин очки, а далі зомліє, так і бехне додолу! Вичуняє, та й знову, та й знову!” [1, с.72]. Повернула нещасну до життя баба Векла, яка своїм мудрим словом зуміла втишити зболене серце матері. Образ цієї рятівниці репрезентує носіїв народної мудрості.

Використовуючи засіб контрасту, письменниця змальовує життєву ситуацію, в якій опинилася селянка Гапа. У неї теж помер хлопчик (крім нього, у родині ще було семеро дітлахів). Та справжнім випробуванням для жінки стала втрата корови: “Я ж на неї заробляла, не з’їла, не спила, од рота шматок одривала, діждалася скарбу свого, спокою, і тепер одразу таке нещастя! Ой бідна ж моя голівонько, нещаслива!” [1, с.71]. Страшнішим ударом для селянки була смерть годувальниці, і авторка тонко передає страждання й переживання Гапи, уболівання за подальшу долю багатодітної сім’ї.

Поміщиці важко зрозуміти стан цієї нещасливиці. Але вражена поведінкою селянки, пані Леговська обіцяє дати грошей на нову корову.

Оповідання завершується розміркуванням поміщиці про вічний борг – і свій, і родичів – перед народом: “Згадалося й те, яку велику послугу зробила їй баба Векла, що чи сквитається вона коли з нею! Бо не те, що одродила її, людиною зробила, але надалі додала їй змогу сквитуватися з тими, кому так здавна й так багато була винна і вона, й її мати, і всі давніші дідичі, що покинули їй у спадщину цей великий довг” [1, с.73].

Отже, Дніпрова Чайка виводить у творі представниць різних суспільних верств, уміло характеризує їхню психологію, мотивує вчинки й душевні поривання.

Образ безщасної жінки-селянки Тодоськи виведений в оповіданні письменниці “Вона його любила” (1909, “Рада”). Авторська розповідь у творі поєднується з оповіддю від першої особи. Це додає вірогідності описуваним подіям, що трапилися в долі Тодоськи. Історію її подружнього життя з Охрїмом розповідає односельчанка-бабуся, котру доповнює молодиця Килина. Тодоська дуже любила свого чоловіка, вибачала йому навіть пиятику.

Охрїм розважав дружину, коли вона втрачала дитину, а це бувало часто. Вдаючись до оповіді від першої особи, Дніпрова Чайка вустами народу оцінює поведінку героїв.

У фіналі твору дізнаємося, що Тодоська помстилася родині, яка викрила її чоловіка як конокрада. Жінка підпалила селянам хату, тож за це її

судитимуть і відправлять до Сибіру. Але найстрашніше, що чоловік не збирається вирушати разом з нею. У діалозі Годоськи з панею Лександрою виявляється весь розпач жінки: “Адже ж я й душі своєї не помилувала й людей спалила не за кого, за його ж тільки!” [1, с.86]. У безмежній розпуці Годоська вигукує: “Вік свій, всю душу свою оддала йому... Що б він без мене був? Я ж його любила...” [1, с.86]. З натуралістичними подробицями авторка описує істерику героїні, викликану таким розчаруванням у коханій людині. Жінка ніби втратила сенс у своєму житті, адже Охріма вона «більш над світ, над себе, над рідні діти любила» [1, с.86].

Привабливі образи народних учительок Марії Миколаївни, Зіни Василівни та Олени Петрівни вивела авторка в оповіданні “У школі” (1909). Твір перейнятий співчуттям до педагогів, змушених терпіти наїзди нікчемних чиновників від освіти з численними перевітками. Червоною ниткою через оповідання проходить думка про потребу у всебічному розвитку дітей, вихованні їх на національному ґрунті, засобами рідної, а не окупаційної мови.

Оповідання “Месниця” (опубліковане в першому томі харківського двохтомника 1931 року) репрезентує постать старої вже селянки – баби Векли Гнибідихи, яка на хвилях революційних подій «прозріває» під впливом свого сина-пропагандиста Петруся. Його арешт і відправка до Лисоветської тюрми не викликав у матері сліз. Натомість Векла Гнибідиха переймається синовими ідеями й мужньо береться продовжувати його агітаційну справу. Додамо, що й сама Дніпрова Чайка не стояла осторонь буремних подій початку ХХ століття, виступала на мітингах, допомагала політв’язням, за що була арештована в часи демократичної революції 1905-1907 років.

Жіночі постаті в прозі письменниці поповнили розмаїту галерею образів сучасниць у літературі на зламі ХІХ і ХХ століть. І хоч у цих творах нерідко відчутний відгомін етнографічно-побутової традиції, вони не належать до старомодних мистецьких явищ.

Література

1. Дніпрова Чайка. Твори. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1960. – 511 с.
2. Українська драматургія першої половини ХІХ століття: Маловідомі п’єси.- К.: ДВХЛ,1958.- 424 с.

Немченко Г.В. Жіночі образи в прозі Дніпрові Чайки (відгомін етнографічно-побутової традиції). *Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори) : літературно-науковий збірник. Вип. 8. Херсон - Київ : Просвіта, 2012. С. 139-144.*